

Ն Ա Խ Ա Պ Ա Շ Ա Ր Մ Ո Ւ Ն Ք

ՈՂՋ ՈՂՋ ՄԱՐԴ ԹԱՂԵԼ.

Նախապաշարմանց մէջ ամենէն ահաբեկին ու սարսափելին այն է անտարակոյս՝ որով շատ անգամ մարդիկ երբ կտեսնեն որ մէկը անշնչացաւ, դեղնեցաւ, անշարժ մնաց, երակին զարնելը դադրեցաւ, — կարծեն թէ մեռաւ, եւ շուտ մը կտանին կեղծաբան, մինչդեռ այն խեղճը գուցէ դեռ ողջ էր, ու միայն թմրութեամբ անշնչացած, եւ կրնար արթննալ կամ ինքնիրեն՝ քանի մը ժամէն կամ մէկ երկու օրէն, եւ կամ այլ եւ այլ դեղերով ու հնարքներով:

Այս հապշտապ եւ անխոհեմ, մանաւանդ թէ անգուժ եւ անողորմ մարդասպանութիւնը՝ եւրոպայի մէջ շատ պակասած է՝ տէրութեանց դրած սաստիկ օրէնքներովը. բայց արեւելեան ազգաց մէջ մինչեւ ցայժմ այնպէս սովորական բան է մեռելները շուտով թաղելն որ խիստ շատ մարդկանց ողջ ողջ թաղուելուն ամենեւին տարակոյս չկայ: Այս բանիս թող ապացոյց համարուի՝ խօսքիս սկիզբէն՝ հետագայ օրինակը:

Ամերիկայի Նոր-եօրք քաղաքին կառավարութիւնը այս քստմնելի անգութեանէն ժողովուրդը բոլորովին ազատ պահելու համար օրէնք դրած է եղեր որ մեռել մը ունի որ սնտուկին մէջ չըկեցած՝ հրաման չորրուի թաղելու: Սնտուկին վերի կողմը ծակ մը կ'մտնուի եղեր, մեռելին ձեռքերուն ու ոտքերուն ալ զանգակի մը թելերը կկապեն որ քաշելուն պէս զարնուի: Այսպիսի զգուշութեամբ նայուած 1200 մեռելին մէջ 6 հատը ողջ գտնուեց. ըսել է թէ 200 մեռելին մէկը ողջ ողջ պիտի թաղուի եղեր, կամ թէ ո՛ր քաղաքն որ օրը 100 մեռել կ'պատահի, երկու օրը մէկ մարդ կ'հանդիպի ողջ ողջ թաղուած, եւ այն՝ եւրոպական ազգաց մէջ որ արդէն ընդհանրապէս ոչ երբեք կ'թաղեն մեռելը 24 ժամ անցնելէն առաջ: Հասաւ ի՞նչ ըսելու է արեւելեան ժողովրդոց որ շատ անգամ եւ ոչ իսկ չորս հինգ ժամ կ'պահեն մեռելը, այլ իսկոյն կ'վերցնեն կ'թաղեն: Ի՞նչ սոսկալի մարդասպանութիւն տգիտական. ի՞նչ սարսափելի անգութութիւն բարբարոսական: Կարժէ ուրեմն որ այս նախապաշարման՝ այսինքն այս չար ու վնասակար զարշիւ սովորութեան դէմ քիչ մը երկարօրէն խօսիմք:

Աւրուականներու կամ խորթախներու վրայ ուրիշ ատեն կ'խօսիմք. բայց ո՛ր գիտէ ո՛րքան խեղճ մարդիկ դեռ Նոր ողջ ողջ թաղուած լինելով, յուսահատական հառաչանքներով ու գոռալու ձայներով կ'մեղացնեն իրենց գերեզմանը, — եւ տգէտ մարդիկը գերեզմանոցէն անցնելու ա-

տեն՝ անոնց օգնութեան հասնելու տեղ, ահով դողով կ'ծգեն կ'փախչին, եւ իրենց նման տգէտներուն կ'հասկըցնեն թէ խորթախի ձայն լսեցին:

Վինսլօ անունով հռչակաւոր անգղիացի բժիշկը այս նիւթիս վրայ շատ խելացի կերպով կը գրէ. Նորա գրութեան քաղեմք հետագայ խօսքերը: — Մահուան պէս ստոյգ բան չկայ, վասն զի մէկը չկայ որ կարենայ ըսել թէ ես պիտի չմեռնիմ. բայց մեռած լինելու պէս ալ անստոյգ բան չկայ, վասն զի խիստ շատ մարդիկ մեռած կարծուեր են, եւ սակայն շուտ կամ ուշ իմացուեր է որ դեռ մեռած չեն եղեր, ու թաղուելէն ետքն անգամ ողջընցեր են: Ո՛րչափ մարդիկ իրենց թաղուելէն ետքը մեռած են՝ միայն շտապով թաղուած լինելուն պատճառաւ. որ շատ աւելի սոսկալի խեղճութիւն է՝ քան թէ դահիճի ձեռքով գլխատուիլը կամ թէ չարաշար տանջանք սպանուիլը: Շատ անգամ պատահած է որ մեռելի մը մարմինը անդամազննութեան համար բացած ատենին, — ինչպէս որ սովորութիւն է եւրոպացւոց մէջ, — մեռելը աչքը բացեր ու կենդանացեր է, եւ կամ վիրաբուժին դանակովը մեռեր է: Չըսէ մէկը թէ ատոնք հաւատալու բաներ չեն: Դեմք թէ չես հաւատար որ Սկովո գերեզմանին մէջ իւր թեւը կ'ծեր է, եւ թէ նոյնպէս ըրեր է Ջենոն կայսրը՝ երկար ատեն կանչուբուրելէն ետեւ, ինչպէս որ պահապանները լսեր են ձայնը: Բայց ի՞նչպէս կրնաս չհաւատալ այնպիսի մարդկանց խօսքերուն՝ որոց ճշմարտախօսութիւնն ու իմաստութիւնը բոլոր աշխարհիս յայտնի են: Տես ի՞նչ կ'ըսէ հռչակաւորն Լանչի'գի, որ Կղեմէս ԺԱ պապին բժշկապետն էր. «Միայն լսելով չէ իմ հասկըցածս որ խիստ շատ մարդիկ թաղուելու մօտ ատենները կենդանութեան նշան տուեր են. քսան տարի մը կայ որ ազնուական մարդ մը տեսեր եմ, եւ դեռ կենդանի է, որ եկեղեցւոյն մէջ՝ վրան յուղարկաւորութեան կարգ կատարուած ժամանակը ողջընցաւ ու բոլոր բովիները ահով դողով լցուեցան»:

Ջաքիաս անունով իտալացի մեծանուն բժիշկը կ'պատմէ թէ երիտասարդին մէկը ժանտախտէ բռնուած լինելով՝ անշնչացեր է եղեր. թաղելու որ տարեր են՝ կարթննայ, երկու օրէն դարձեալ կանշնչանայ: Քովինները կարծելով թէ երկրորդ անգամուն իրօք մեռած է, կ'առնուն ուրիշ մեռելներու հետ մէկտեղ կտանին թաղելու. բայց նա նորէն կ'կենդանանայ, եւ մինչեւ ցայժմ ողջ ու առողջ է: Աւրիշ շատերը գիտեմ որ ան-

շուշտ մեռած կարծուելով ողջ ողջ թաղուած են, կըսէ:

Լըբլէն անունով գաղղիացի գիտուն եւ խոհեմ քահանայն կ'ստատէ որ իւր մօրաքոյրը Օռլէան քաղաքին գերեզմանոցը թաղուեր է: Տան ծառայից մէկը գիտնալով որ մեռելին մատը մատնի մը կայ, կերթայ երկրորդ գիշերը, կըսնայ գերեզմանը, եւ մատնին հանել չկրնալով՝ մատը կտրելու կ'իկնի: Կնիկ մարդը մատին ցաւէն կանչ մը կ'ըզէ որ գողը սարսափած կ'ըզէ կփախչի, իսկ մեռելը կ'ենէ տեղէն ու շիտակ իւր տունը կ'դառնայ: Այնուհետեւ տասը տարի ալ կ'ապրի, մէկ զաւակ մըն ալ կ'ունենայ, եւ իւր ամուսնոյն մեռնելէն ետքը ինքն ալ կ'մեռնի:

Փարիզու վիրաբոյժներէն Պէռնառ անունով երեւելի վիրաբոյժը կըսէ թէ աչքովը տեսեր է՝

իրեք չորս օրէ իվեր թաղուած կրօնաւորի մը ողջ հանուիլը գերեզմանէն, թէպէտ եւ գերեզմանէն դուրս դրուելուն պէս իրօք մեռաւ կըսէ:

Այսպիսի դիպուածներ հարկաւ աւելի շատ կ'աւտահին փոխադրական հիւանդութեանց ժամանակ, որովհետեւ ամէն մարդ մեծ շփոթութեան մէջ կ'իկնի, եւ ժանտախտէ կամ բուլբուլէ բռնուած հիւանդին անշնչանալը տեսնելուն պէս մեռած կ'կարծէ, արդեօք այնպիսի խեղճերէն քանի՞ն կ'մեռնին իրենց թաղուելէն ետքը... Հապա պատերազմի ատեն կամ պատերազմէ ետեւ ո՛րչափ կ'իսամեռ կամ մարած մարդիկ ուրիշ մեռելներու հետ կ'նետուին փոսերու մէջ ու բռնութեամբ կ'մեռնին, որ եթէ չթաղուէին՝ գուցէ կ'առողջանային ու տարիներով կ'ապրէին:

(Շարայարութիւնն ուրիշ անգամ):

ԲԱՌԱՋՆՆՈՒԹԻՒՆ

ԽՐԻՄԵՅԻՈՅ ԼԵՋՈՒԻՆ ՄԷՋ ԺԱՂԻԿ ԵՒ ԽԱՆՊԱՐԱԽ ԲԱՌԵՐՈՒՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆՆԸ.

Մեր աշխարհաբառ լեզուին մէջ բառեր կան՝ թէ՛ հայերէն, եւ թէ՛ այլ ազգաց լեզուով, որ զանազան երկիրներու մէջ զանազան նշանակութիւն ունին, եւ այսպիսի բառերուն իրարու հակառակ եւ անյարմար նշանակութիւնը չգիտող Հայը կը պատահի որ երբեմն փորձանքի մէջ կ'ընկնի, այսինքն կամ յանդիմանութիւն կ'սէ զուր տեղը, կամ կ'ուռոյ պատճառ կ'իկնի: Գուցէ զարմանան ընթերցողք թէ արդեօք ի՞նչ բառեր ունիմք այնպէս իրարու հակառակ նշանակութիւններ ունեցող. այստեղ դնեմք առ այժմ՝ օրինակի համար երկուքը:

Ծաղիկ բառը բաց իւրիմեցւոց կարելի է ըսել թէ բոլոր աշխարհի ուր որ կան Հայեր՝ լաւ կը հասկանան որ դաշտերուն եւ արօտներուն մէջ գտնուած գոյն զգոյն եւ հոտաւէտ բոյսերը կը նշանակէ. այն է որ ռուսերէն կըսուի *гүлдер*, տաճկերէն *çiçek*: Խրիմեցի Հայերը ծաղիկ բառով կ'հասկանան *մոխիր*, իսկ ծաղիկն կըսեն *չիչակ*: — Չեմք մեղադրեր որ մոռացեր են հայերէն լեզուով ծաղիկն ծաղիկ ըսելը, որովհետեւ Տաճկաստանի Հայերն եւս շատ տաճկերէն բառեր խառնած են իրենց սովորական աշխարհաբառին մէջ, Պարսկահայք պարսկերէն բառեր, Վրաստանցիք վրացերէն, Աթաբեխանցիք եւ Նախիջեւանցիք ռուսերէն, Չերքէզահայք չերքէզերէն եւ այլն. բայց թէ Խրիմեցիք ծաղիկ բառով ի՞նչպէս մոխիր կ'հասկընան՝ չգիտեմ: Եթէ Խրիմեցին իւր լեզուն խօսէր միայն իւր երկրին մէջ, Օսմանեան երկրի Հայը իւր տեղը, Վրաստանցին եւ

Աթաբեխանցին իրենց տեղերը, այն ատեն իրենք կըսէին, իրենք կ'հասկընային. «եազան սէն, պօզան սէն, քի՞մ տէր քի եալան սըն». բայց որովհետեւ կ'աւտահի որ պատճառով մը մէկը միւսին երկիրը կերթայ եւ չկարողանար օրինաւոր կերպիւ հասկըցընել իւր լեզուն կամ ուրիշին հասկընալ, հարկաւ կ'ուռ եւս կ'աւտահի:

Խրիմեցի վարդապետին մէկը ատենով Հայաստանի փոքր՝ բայց բազմահայ մէկ քաղաքին քարոզիչ կերթայ. առաջին տարին ձմեռան սաստիկ եղանակին, առաւօտ մը կանուխ կ'ենէ ժամ երթալու. շտապաւ վերնայարկի սանդուղէն (*մեռ-սիլհենկն*) իջնելու ատեն ոտքը կ'սահի եւ մինչեւ վար կ'զլորի՝ ձիւնը սառած լինելուն պատճառաւ. ձայն կ'ուռայ փոքրաւորին եւ սաստիկ բարկութեամբ կ'աւտուի իր այն սառուցեալ սանդուղին վերայ ծաղիկ ցանէ, որ մի՛ գուցէ միւս անգամ ընկնի վար եւ մէկ տեղը ցաւցընէ: Ողորմելի ծառան կ'իսոստանայ վարդապետին հրամանը կատարել, բայց շատ փնտռելէն եւ բոլոր քաղաքը քալելէն յետոյ՝ ծաղիկ չկրնար գտնել. յուսահատած կ'ուզայ տուն, եւ չհամարձակիր մեծաւորին յայտնել թէ չգտաւ ծաղիկ: Այն տագնապով գիշերը կ'անցընէ: Առաւօտը վարդապետը կարծրնայ, փոքրաւորին ձայն կ'ուռայ որ եկեղեցի երթան. խեղճ փոքրաւորին դողը կ'ընէ՝ միտքը բերելով գլխուն գալիքը: Վարդապետը տնէն դուրս որ կ'ենէ, իսկոյն միտքը կ'ուզայ մէկ օր յառաջ գլխուն եկած փորձանքը. կ'հարցընէ փոքրաւորին թէ ա՞յ տղայ, ծաղիկ ցանցի՞ր թէ ոչ: